אין ללמוד מדברי הברייתא שיש הבדל בין תשעה באב לתענית ציבור בעשיית מלאכה, שהם שוים בשאר הדברים ואף ברחיצה, שכן אף אם תאמר שתנא אחד שנה את שתי הברייתות שאין בין תשעה באב ליום הכיפורים וכו' ושאין בין תשעה באב לתענית ציבור וכו', יש לומר שהתַּנָּא קוֹלֵי קוֹלֵי קָתָנֵי – שנה בהן את הדברים שבהם תשעה באב קל מתעניות אחרות. בתחילה שנה שאין תשעה באב קל מיום הכיפורים לכתחילה, רק בספיקו, ובסוף שנה שתשעה באב קל מתענית ציבור רק בעשיית מלאכה. אך בחומרות שתשעה באב חמור מתעניות אחרות לא עסק התנא, וממילא אין לדייק מדבריו שלענין שאר הדברים הם שוים.

שנינו במשנה: וּבְכָל מָקוֹם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וכו' בטלים ממלאכה בתשעה באב. רבן שמעון בן גמליאל אומר, לעולם יעשה אדם עצמו תלמיד חכם.

סתירה במחלוקת רבן שמעון בן גמליאל וחכמים: לְמֵימְרָא – וכי ניתן לומר דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל סָבַר לֹא חָיְישִׁינַן לְיוֹחֲרָא – שאין חוששים לגאוה, ולכן מותר לעשות עצמו כתלמיד חכם ולהתבטל ממלאכה, וְרַבָּנַן סָבְרִי דְּחָיְישִׁינַן לְיוֹחֲרָא, ולכן התירו זאת רק לתלמיד חכם, וְהָא אִיפְּכָא שָׁמְעִינַן לְהוּ – והרי שמענו ששניהם סברו להיפך, דִּתְנַן (ברכות טז:), חָתָן אִם יִרְצֶה לִקְרוֹת קְרַיַּת שְׁמַע בַּלֵּילָה הָרִאשׁוֹן של נישואיו, אף שאינו מחויב בזה (שם ע"א), קוֹרֵא – רשאי לקרוא. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר, כיון שפטור מקריאת שמע, לֹא כָל הָרוֹצֶה לִיטּוֹל אֶת הַשֵּׁם יִטּוֹל, כלומר לא כל אחד יכול ליטול לעצמו כתר פרישות ויראת חטא, לומר שאינו יכול להתבטל מקבלת מלכות שמים בקריאת שמע אפילו לילה אחד, משום שנראה כמתגאה, והעושה כן מוחים בידו, ורק אם היה מוחזק לרבים כחסיד וחכם מותר לו. ומבואר שרבן שמעון בן גמליאל חשש לגאוה, וחכמים לא חששו.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מוּחְלֶפֶת הַשִּׁיטָה של שני התנאים, שהתנא שסידר שתי מחלוקות אלו, טעה באחת מהן והחליף את השיטות.

תירוץ אחר: רַב שֵׁשֶׁת בְּרֵיהּ [בנו] דְּרַב אִידִי אָמַר, לעולם לֹא תֵּיפּוֹךְ – אל תהפוך את השיטות באחת מן המחלוקות, שכן ניתן לתרץ את הסתירות בזה, שהסתירה מדבריהם דְּרַבָּנַן בברכות שלא חששו שמעשיו נראים בגאוה, אַדְּרַבָּנַן כאן שחששו שמעשיו נראים בגאוה, לֹא קַשְׁיָא, שכן הָכָא במשנתנו לגבי התבטלות מעשיית מלאכה בתשעה באב במקום שנהגו לעשותה, כֵּיוָן דְּכוּלֵי עָלְמָא עָבְדִי מְלָאכָה וְאִיהוּ לֹא עָבִיד, ומשנה ממנהג שאר בני המקום, דבר כזה מֵיחֲזֵי כְּיוֹחֲרָא – נראה כגאוה, אֲבָל הָתָם בחתן הקורא את שמע, כֵּיוָן דְּכוּלֵי עָלְמָא קָרֵי – קוראים קריאת שמע, וְאִיהוּ נַמֵּי קָרֵי עמהם, ואינו משנה ממנהג שאר האנשים, לֹא מֵיחֲזֵי כְּיוֹחֲרָא. וגם הסתירה מדבריו דְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בברכות שחשש שמעשהו נראה בגאוה, אַדְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל כאן שלא חשש שמה שמתבטל ממלאכה נראה בגאוה, לֹא קַשְׁיָא, כיון שיש לתרץ, דְּהָתָם הוּא דְּבָעֵינַן כַּוָּונָה – שדווקא שם בקריאת שמע, צריך כוונה בקריאתה, וַאֲנַן סָהֲדֵי דְּלֹא מָצֵי כַּוּונֵי דַּעְתֵּיהּ – ואנו עדים שאינו יכול לכוין דעתו משום טירדת בעילת מצוה של הנישואין, אם אף על פי כן קורא קריאת שמע, מֵיחֲזֵי כְּיוֹחֲרָא, שמתגאה שיכול לקרוא ולכוין דעתו יותר מחתן אחר, אֲבָל הָכָא במשנתנו לענין התבטלות מעשיית מלאכה בתשעה באב במקום שנהגו לעשותה, לֹא מֵיחֲזֵי כְּיוֹחֲרָא, שהרואים אותו מתבטל אָמְרִי, שעושה כן משום שמְּלָאכָה הִיא דְּלֵית לֵיהּ לעסוק בה, ולא משום שנוהג איסור בזה, וּפוֹק חֲזֵי כַּמָּה בַּטְּלָנֵי אִיכָּא בְּשׁוּקָא – צא וראה כמה בטלנים יש בשוק שלא מצאו מלאכה לעסוק בה.

משנה

המשנה חוזרת לבאר המנהג בענין עשיית מלאכה בערבי פסחים, ומבארת מנהג ארץ ישראל בזה: וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, בִּיהוּדָה שבארץ ישראל הָיוּ עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת, וּבַגְּלִיל לֹא הָיוּ עוֹשִׂין מלאכה כָּל עִיקָּר אף קודם חצות.

דין עשיית מלאכה בליל ארבעה עשר בניסן לבני הגליל: הַלַּיְלָה של ארבעה עשר בניסן, בֵּית שַׁמַּאי אוֹסְרִים בו עשיית מלאכה, שהלילה הולך אחר היום לענין איסור מלאכה, וּבֵית הִלֵּל מַתִּירִין כל הלילה עַד הֲנֵץ הַחַמָּה ולא רק עד עלות השחר, שכיון שאין בזה איסור מן התורה, לא החמירו לאסור הלילה כמו היום.

גמרא

סתירה למשנתנו ממה ששנינו במשנה בתחילת הפרק: מֵעֵיקָּרָא הָנָא מַנָּחָנָא – בתחילת הפרק (לעיל נ.) שנה התנא, שבמקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושים, ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושים, ומוכח שתלה את עשיית המלאכה בערב פסח במנהג המקום, וְאילו לְבַסּוֹף במשנתנו הָנָא אִיפּוֹךְ – שנה בלשון איסור 'הלילה בית שמאי אוסרים', ומשמע שמלאכה אסורה בערב פסח בכל מקום.

מתרצת הגמרא: אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא קַשְׁיָא, הָא – המשנה הראשונה ששנינו שעשיית מלאכה בערבי פסחים עד חצות תלויה במנהג, נשנתה בדעת רַבִּי מֵאִיר, וְהָא – משנתנו נשנתה בדעת רַבִּי יְהוּדָה, שסבר שאין הדבר תלוי במנהג המקומות, אלא יש סוברים שאסור בכל מקום, ויש סוברים שמותר בכל מקום, דְּתַנְיָא – ששנינו בברייתא, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, בִּיהוּדָה הָיוּ עוֹשִׂין מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת, וּבַגְּלִיל אֵינָן עוֹשִׂין מלאכה כָּל עִיקָּר ואף קודם חצות. אָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר, מָה רְאָיָה ממעשי בני יְהוּדָה וְגָלִיל לָבָאן, הרי אין כאן איסור, אלא הדבר תלוי במנהג המקומות, שבמקום שנהגו היתר במלאכה בערב פסח קודם חצות, מותר, ובמקום שנהגו לאסור אסור, ולא ניתן להביא ראיה לכך ממעשי בני יהודה או בני הגליל. אֶלָּא כך יש לשנות הלכה זו, בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בערב פסח קודם חצות, עוֹשִׂין – מותר לבני המקום לעשות מלאכה, וּבְמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מלאכה בערב פסח קודם חצות, אֵין עוֹשִׂין – אסור לעשות מלאכה. מִדְּקָאָמַר – ומכך שאומר רַבִּי מֵאִיר כשבא לחלוק על רבי יהודה, שהדבר תלוי במַנְהָגָא, מְכְּלָל – משמע מזה דְּרַבִּי יְהוּדָה שחילק בין יהודה לגליל אִיפּוֹךְ קָאָמַר – מתבטין לומר שהדבר תלוי באיסור, כלומר שבני יהודה סברו שמותר לעשות מלאכה בערב פסח קודם חצות, ובני הגליל סברו שאסור, שאם אכן גם כוונת רבי יהודה להשמיע מנהגיהם, במה נחלק עליו רבי מאיר, הלא אף הוא סבר כמותו שהדבר תלוי במנהג, אלא שהשמיע שביהודה נהגו בו היתר ובגליל החמירו על עצמם ונהגו איסור.

קושיא על המובא בברייתא שרבי יהודה התיר עשיית מלאכה בערב פסח עד חצות: וְכִי סָבַר רַבִּי יְהוּדָה שיום אַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן מוּתָּר בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה עד חצות, וְהָתַנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הַמְנַבֵּשׁ – העוקר עשב מבין התבואה בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר בניסן, וּבטעות נֶעֱקְרָה שיבולת התבואה עצמה עם שורשה בָּדְדוּ יחד עם העשב, ורוצה לשותלה שוב באדמה, שׁוֹתְלָהּ רק בְּמָקוֹם חַשִּׁיט, כלומר, במקום לח הממהר לקלוט את הזרע, כדי שתמהר השיבולת להוציא שרשים ותקלט באדמה קודם שיבוא זמן הקרבת קרבן העומר ביום ששה עשר בניסן, שהקרבת העומר מתירה באכילה רק את התבואה שנזרעה וכבר הוציאה שרשים באדמה, וְאֵין שׁוֹתְלָהּ בְּמָקוֹם הַגָּרִיד – אדמה יבשה, שאינה ממהרת לקלוט את הזרע, מפני שלא תיקלט השיבולת באדמה עד זמן הקרבת העומר, ולא יוכל לאכול את הצומח ממנה עד הקרבת העומר הבא בשנה הבאה. ומכך ששנה רבי יהודה הלכה זו במנכש בשלשה עשר בניסן, יש לדייק, שדווקא המנכש בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר אין – אבן מותר לו לשתול את השיבולת שוב, אך המנכש בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, לֹא. ויש לדקדק מה הטעם שהתיר רבי יהודה דווקא בשלשה עשר ולא בארבעה עשר, אם משום שלא תיקלט באדמה לפני הקרבת העומר ביום ששה עשר כמבואר, מִכְּדִי שָׁמְעִינַן לֵיהּ – הרי שמענו לְרַבִּי יְהוּדָה דְּאָמַר במשנה (שביעית פ"ב מ"ו), שְׁבָל חַרְבָּבָה – נטיעת ענף אילן באילן אחר, וכל שכן נטיעה רגילה, שֶׁאֵינָהּ קוֹלֶטֶת את הזריעה ומוציאה שרשים לִשְׁלֹשָׁה יָמִים, כלומר, בתוך שלשה ימים, שׁוּב

המשך בעמוד קמד

אֵינָהּ קוֹלֶטֶת, ואין מועילה זריעה והרכבה זו, **וְאִי סָלְקָא** דַּעְתָּךְ שלרבי יהודה **אַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן **מוּתָּר בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה**, לָמָּה לִי – מדוע היה צריך רבי יהודה לשנות ברייתא זו דווקא **שִׁלְשָׁה עָשָׂר**, **וְהָאֵיכָא אַרְבִּיסַר וַחֲמִיסַר וּמִקְצַת שִׁיתְסַר** – והרי אף אם ישתול בארבעה עשר, יש שלשה ימים שתקלט השיבולת עד זמן הקרבת העומר, והיינו מקצת יום ארבעה עשר שנשאר לאחר ששתל, ויום חמשה עשר, ומקצת יום ששה עשר עד זמן ההקרבה, וביום הראשון והאחרון יחשב מקצת היום ככולו, והיה לרבי יהודה לשנות דין זה אף בארבעה עשר. אלא מוכרח שסבר רבי יהודה שיום ארבעה עשר בניסן אסור בעשיית מלאכה אף קודם חצות, וקשה על המבואר בברייתא לעיל, שלרבי יהודה היו בני יהודה עושים מלאכה בערב פסח.

מתרצת הגמרא: **אָמַר רָבָא**, **בַּגְלִיל** [–לבני הגליל] **שָׁנוּ** ברייתא זו, שכיון שהם סוברים שאסור לעשות מלאכה בארבעה עשר, הוצרך רבי יהודה לומר את ההלכה של המנכש ועקר תבואה ושותלה, בשלשה עשר בניסן בדווקא.

חוזרת הגמרא ומקשה: **וְהָאֵיכָא לֵילְיָא** – והרי לבית הלל הותרה מלאכה בליל ארבעה עשר בניסן אף לבני הגליל, והיה לו לומר את ההלכה במנכש ועקר בליל ארבעה עשר בניסן ולאו דווקא ביום שלשה עשר. מתרצת הגמרא: **אָמַר רַב שֵׁשֶׁת**, רבי יהודה שנה זאת **בְּבֵית שַׁמַּאי**, שאסרו במשנתנו מלאכה לבני הגליל גם בליל ארבעה עשר בניסן.

הגמרא מביאה תירוץ נוסף: **רַב אַשִׁי אָמַר**, **לְעוֹלָם** רבי יהודה שנה את דין מנכש ועקר, **כְּבֵית הִלֵּל**, ומכל מקום אמר דין זה ביום שלשה עשר ולא בליל ארבעה עשר, **לְפִי שֶׁאֵין דַּרְכָּן שֶׁל בְּנֵי אָדָם לְנַכֵּשׁ** שדותיהם **בַּלַּיְלָה** אלא ביום, ורבי יהודה דיבר במשנה רק על אופן שהוא דרך בני אדם.

הגמרא מביאה תירוץ נוסף על הקושיא מהברייתא: **רַבִינָא אָמַר**, **לְעוֹלָם** שנה רבי יהודה את ההלכה שהמנכש ועקר תבואה ושותלה בשלשה עשר בניסן, **בִּיהוּדָה** שבה התירו מלאכה ביום ארבעה עשר בניסן, ומכל מקום לא היה יכול להעמיד דבריו בארבעה עשר, כיון שבאופן זה ישארו להשרשה רק יום חמישה עשר בניסן כיום שלם, ואילו הימים ארבעה עשר ושש עשר בניסן ישארו רק במקצתם, **וּבְהַשְׁרָשָׁה**, דהיינו שהזרע מוציא שרשים רק אם נקלט בתוך שלשה ימים, **חַד מִקְצַת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ אָמְרִינַן** – אומרים שנחשב מקצת היום ככולו רק ביום אחד, כגון אם מנכש ושותל בבין השמשות של כניסת ארבעה עשר, שקודם הבאת העומר נשארו שני ימים שלמים של ארבעה עשר וחמשה עשר בניסן, ומקצת ששה עשר בניסן, ועליו אומרים שנחשב מקצת היום ככולו, ויש לומר שהתבואה נקלטה באדמה קודם העומר, והקרבת העומר התירה באכילה את התבואה שתגדל, אבל **תְּרֵי מִקְצַת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ לָא אָמְרִינַן** – בשני ימים אין אומרים שמקצת כל אחד מהם יחשב ככולו, וכגון המנכש ושותל בארבעה עשר בניסן, שנשארו עד העומר מקצת יום ארבעה עשר, וכל יום חמישה עשר, ומקצת יום ששה עשר, שבאופן זה אין אומרים שכל אחד מהם יחשב ככולו.

משנה

המשנה מבארת מלאכות שהתירו אף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח: **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר**, **כָּל מְלָאכָה שֶׁהִתְחִיל בָּהּ קוֹדֶם לְאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן, אף במקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, מכיון שכבר התחיל בה **נוֹמְרָהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן עד חצות. **אֲבָל לֹא יַתְחִיל בָּהּ בַּתְּחִלָּה** [–לכתחילה] **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן במקום שנהגו שלא לעשות בו מלאכה, **וַאֲפִילּוּ עַל פִּי שֶׁיָּכוֹל לְגוֹמְרָהּ** קודם חצות.

שיטה המוסיפה להקל שיש אומנויות שמותר אף להתחיל בהן: **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים**, **שָׁלֹשׁ אוּמָּנִיּוֹת** בעליהן **עוֹשִׂין כָּל מְלָאכָה** באומנותם **בְּעַרְבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת** בכל מקום לצורך המועד, **וְאֵלּוּ הֵן**, **חַמָּיֵיטִין וְהַסַּפָּרִים וְהַכּוֹבְסִין**. **רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה אוֹמֵר**, **אַף לְרַצְעָנִין** – עושי מנעלים חדשים, מותר לעשות את מלאכתם בערב פסח עד חצות.

גמרא

שנינו במשנה: רבי מאיר אומר, כל מלאכה שהתחיל בה קודם לארבעה עשר, גומרה בארבעה עשר.

ספק באופן וטעם דינו של רבי מאיר: **אִיבַּעְיָא לְהוּ**, מה שאמר רבי מאיר שמותר לגמור מלאכה בארבעה עשר בניסן, אך אין להתחיל בו מלאכה, האם במלאכה שהיא **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד תְּנַן**, **אֲבָל** במלאכה שהיא **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד**, **אֲפִילּוּ מִינְּמָר נַמִּי לֹא** – אסור אף לגמור את המלאכה בארבעה עשר בניסן. **אוֹ דִילְמָא**, דווקא במלאכה שהיא **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד תְּנַן** – שנינו שלרבי מאיר אסור להתחיל, ומכל מקום לגמור מותר, **אֲבָל** אם המלאכה היא **לְצוֹרֶךְ** המועד, **אַתְחוּלֵי מַתְחִלִינַן** – מותר אף להתחיל בה. **אוֹ דִילְמָא** – שמא נאמר צד שלישי, שרבי מאיר דיבר בֵּין במלאכה **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד** ובֵין **שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ** המועד, שבשני מיני המלאכות **מִינְּמָר אֵין** – אכן מותר לגמור מלאכה שהתחיל בה, **אַךְ אַתְחוּלֵי לֹא**.

הגמרא מנסה לפשוט את הספק: **תָּא שְׁמַע** לפשוט את הספק, ששנינו בברייתא בדברי רבי מאיר, **אֲבָל לֹא יַתְחִיל** במלאכה **בַּתְּחִלָּה** [–לכתחילה] **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן, ואסור **אֲפִילּוּ** לעשות רק **צִלְצוּל קָטָן** – חגורה קצרה, **או אֲפִילּוּ שְׁבָבָה קְמַנְּה** – כיפה קטנה העשויה כרשת שעל ראש האשה. **וַמַּאי** – מה כוונת הברייתא בתיבת 'אֲפִילּוּ', האם **לְאוֹ שֶׁאֲפִילּוּ הָנֵי** – דברים אלו **דִּלְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד** נעשים, **מִינְּמָר אֵין אַתְחוּלֵי לֹא** – מותר רק לגמור אך לא להתחיל, **וּמִכְּלָל** – משמע מזה, **דְּשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ** המועד **מִינְּמָר נַמִּי לֹא נָמְרִינַן** – אף לגמור את המלאכה אסור, ונפשוט שכך סבר רבי מאיר.

דוחה הגמרא: **לֹא**, **לְעוֹלָם** יתכן לומר **דְּשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ מִינְּמָר נַמִּי נָמְרִינַן** – שאף מלאכות שאינן לצורך המועד שהתחיל בהם קודם ארבעה עשר מותר גם לגומרן ורק לא להתחיל בהן, ולצורך המועד יתכן שאף מותר להתחיל, **וּמַאי 'אֲפִילּוּ'** שאמרה הברייתא על צלצול קטן ושבכה קטנה, היינו **שֶׁאֲפִילּוּ הָנֵי נַמִּי דְּזוּטְרֵי נִינְהוּ** – גם דברים אלו שקטנים הם, **דְּקָלָקָא דַּעְתָּךְ אָמִינָא**, שכיון שעשייתם נמשכת רק זמן מועט, **הַתְחִלָּתָן זוֹ הִיא** כבר **גְּמַר מְלַאכְתָּן**, ולכן **נַתְחִיל בְּהוּ נַמִּי** לעשותם **לְכַתְּחִלָּה** בערב פסח, **קָמַשְׁמַע לָן** הברייתא שדווקא לגומרם מותר, אך להתחיל בעשייתם אסור.

נסיון אחר לפשוט הספק: **תָּא שְׁמַע**, ששנינו בברייתא, **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר**, **כָּל מְלָאכָה שֶׁהִיא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד**,

גּוֹמְרָהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן, אף במקום שנהגו שלא לעשות בו מלאכה. מבארת הברייתא: אֵימָתַי מותר לגומרה, בְּזְמַן שֶׁהִתְחִיל בָּהּ קוֹדֶם אַרְבָּעָה עָשָׂר, לֹא יַתְחִיל בָּהּ בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר, ואסור אֲפִילּוּ להתחיל לעשות צֵילְצוּל קָטָן או אֲפִילּוּ שֶׁכָּכָה קְטַנָּה. ומדויק, שדווקא מלאכה הנעשית לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד אין – אבן מותר לגומרה בארבעה עשר, אך אסור להתחיל בה, אבל מלאכה הנעשית שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד לֹא – אף לגומרה אסור, ומוכח כפי הצד הראשון של הספק, שרק מלאכה שהיא לצורך המועד מותר לגומרה ואסור להתחיל בה, אבל שלא לצורך המועד אסור אף לגמור.

דוחה הגמרא: לעולם יש לומר שהוא הַדִּין דַּאֲפִילּוּ מלאכה הנעשית שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ המועד נַמִּי גָּמְרִינַן – גם מותר לגומרה, וְהָא קָא מַשְׁמַע לָן הברייתא כשאמרה שמלאכה לצורך המועד גומרה, דַּאֲפִילּוּ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד מִיגְּמַר אין אַתְּחוֹלֵי לֹא.

פשיטת הספק מברייתא אחרת: תָּא שְׁמַע, ששנינו בברייתא, רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, כָּל מְלָאכָה שֶׁהִיא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, גּוֹמְרָהּ – מותר לגומרה בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן, אפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, וְכל מלאכה שֶׁאֵינָהּ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אָסוּר אף לגומרה בערב פסח [ולא רק להתחיל בה]. וְעוֹשִׁין – ומותר לעשות מְלָאכָה בְּעַרְבֵי פְּסָחִים עַד חֲצוֹת, בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ היתר בזה, ואף אם אינה לצורך המועד. מדייקת הגמרא: מכך שהברייתא עוסקת בגמר מלאכה שאינה לצורך המועד, ועל כך שנינו שמותר בערב פסח במקום שנהגו לעשות בו מלאכה, משמע שדווקא בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ אין – אבן מותרים לגמור מלאכה בערב פסח אף שאינה לצורך המועד, אך במקום שלֹּא נָהֲגוּ לעשות מלאכה בערב פסח לֹא, ואף שאינו מתחיל במלאכה אלא רק גומרה אסור, ורק לגמור מלאכה שהיא לצורך המועד מותר. וּשְׁמַע מִינָּהּ – ומוכח שבמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, רק לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד אין – אבן מותר לגמור את המלאכה, אבל שֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד לֹא, כפי הצד הראשון של הספק. מסיקה הגמרא: שְׁמַע מִינָּהּ – אבן יש להוכיח כך.

שנינו במשנה: וַחֲכָמִים אוֹמְרִים שָׁלֹשׁ אוּמָנִיּוֹת עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, ואלו הן, החייטין והספרים והכובסין. רבי יוסי בר יהודה אומר, אף רצענין.

ברייתא המבארת את טעם ההיתר לעשות מלאכות אלו בערב פסח: תָּנָא, הַחַיָּטִין מותרים במלאכתם בערב פסח, שֶׁכֵּן מצינו שמלאכה זו איסורה קל יותר משאר מלאכות, שמבואר במשנה (מו"ק ח:) שֶׁהֶחֱדְיוֹט שאינו אומן בתפירה, תּוֹפֵר כְּדַרְכּוֹ אף בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד שאיסור עשיית מלאכה בו חמור יותר מבערב פסח, וממילא בערב פסח הקל יותר, הקילו שאף לחייט אומן מותר לתפור כדרכו. וְהַסַּפָּרִין וְהַכּוֹבְסִין מותרים במלאכתם בערב פסח, שֶׁכֵּן אף מלאכות אלו איסורן קל יותר, שמבואר במשנה (שם יג:) שֶׁהַבָּא מִמְּדִינַת הַיָּם וְהִיוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִין מְסַפְּרִין וּמְכַבְּסִין בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, אף שלכל אדם אסור, כיון שלא היו יכולים לעשות זאת לפני המועד, וכיון שמצינו במלאכות אלו היתר במקצת אף בחול המועד החמור, בערב פסח הקל יותר הקילו לכל אדם. וְרַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר שאף הָרַצָּעִין מותרים במלאכתם בערב פסח, שאף מלאכה זו איסורה קל יותר משאר מלאכות, שֶׁכֵּן עוֹלֵי רְגָלִים מְתַקְּנִין – מותרים לתקן את מְנַעֲלֵיהֶן שנקרעו או שנפרם התפר שלהם בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, וכיון שמצינו שהקילו בהם בחול המועד בתיקון, בערב פסח שהוא קל יותר הקילו אף לעשות מנעלים חדשים.

הגמרא מבררת במה נחלקו רבי יוסי ברבי יהודה וחכמים: בְּמַאי פְּלִיגִי רבי יוסי ברבי יהודה וחכמים, האם למדים מעולי רגלים להתיר עשיית מנעלים חדשים בערב פסח. משיבה הגמרא: מַר – רבי יוסי ברבי יהודה סָבַר, שלְמֵידִין היתר אף לְתַחִילַּת הַמְּלָאכָה של מנעלים, דהיינו עשיית מנעלים חדשים, מִמה שהתירו את סוֹף הַמְּלָאכָה שהוא תיקון מנעלים בחול המועד. וּמַר סָבַר – וחכמים סברו, שאֵין לְמֵידִין את תְּחִילַּת הַמְּלָאכָה של מנעלים מִסּוֹף הַמְּלָאכָה שלהם, שאף שהתירו את סוף המלאכה דהיינו לתקן מנעלים שנקרעו בחול המועד, מכל מקום לא התירו את תחילת המלאכה דהיינו לעשות מנעלים חדשים.

משנה

המשנה מפרטת כמה מלאכות שמותר לעשותן בארבעה עשר בניסן ובמועד: מוֹשִׁיבִין שׁוֹבְכִין לְתַרְנְגוֹלִים – מניחים ביצים תחת התרנגולות כדי שירבצו עליהן ויתחממו ויגדלו אפרוחים, בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן. וְכֵן תַּרְנְגוֹלֶת הרובצת על הביצים שֶׁבָּרְחָה, מַחֲזִירִין אוֹתָהּ לִמְקוֹמָהּ שתמשיך לרבוץ עליהן. וְאִם התרנגולת הרובצת מֵתָה, מוֹשִׁיבִין תרנגולת אַחֶרֶת תַּחְתֶּיהָ.

וכן גּוֹרְפִין לאשפה שבחוץ, זבל הנמצא מִתַּחַת רַגְלֵי הַבְּהֵמָה בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר בניסן, וּבַמּוֹעֵד – בחולו של מועד, רק מְסַלְּקִין אותו לַצְּדָדִין.

וכן מוֹלִיכִין כֵּלִים מקולקלים לבית האומן כדי שיתקנם, וּמְבִיאִין כלים מתוקנים מִבֵּית הָאוּמָּן לביתו, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד – שאינו צריך להשתמש בהם במועד.

גמרא

שנינו שבארבעה עשר מותר להושיב תרנגולות לרבוץ על ביצים וכן להחזיר תרנגולת שברחה. שואלת הגמרא: הַשְׁתָּא אוֹתוֹבֵי מוֹתְבִינַן – עתה ששנינו שמותר להושיב לכתחילה תרנגולת לרבוץ על ביצים, אַהְדּוּרֵי מְיַעֲיָא – וכי צריך להשמיענו גם שאם ישבה וברחה שמותר להחזירה. משיבה הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, מה שנכתב בְּסֵיפָא שמותר להחזיר, אָתָאן – בא ללמד לְחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד שאז אסור להושיב לכתחילה ומשמיענו המשנה שלהחזיר מותר.

הגמרא מגבילה את ההיתר להחזיר בחולו של מועד: אָמַר רַב הוּנָא, לֹא שָׁנוּ שמותר להחזיר תרנגולת שברחה בחולו של מועד אֶלָּא בְּתוֹךְ שִׁבְעָה ימים לְמִרְדָּהּ – לזמן שמרדה וברחה דְּאַבַּתֵּי לֹא פָּרַח צִימְרָא מִינָּהּ – שעדיין לא נסתלקה החמימות מהתרנגולת וקל להחזירה. וְכן דווקא באופן שברחה אַחַר שִׁבְעָה ימים לִישִׁיבָתָהּ על הביצים, דְּפָרְחָא לָהּ בֵּיעֵי לְגַמְרֵי – שנפסדו הביצים ואינן ראויות לאכילה כלל, ואם לא תחזור לרבוץ יפסדו לגמרי. אֲבָל לְאַחַר שִׁבְעָה ימים לְמִרְדָּהּ, דְּפָרַח לָהּ צִימְרָא מִינָּהּ – שנסתלקה ממנה החמימות וקשה להחזירה, וְכן אם ברחה תּוֹךְ שִׁבְעָה ימים לִישִׁיבָתָהּ, דְּאַבַּתֵּי לֹא פְּסִידִי בֵּיעֵי לְגַמְרֵי – שעדיין לא נפסדו הביצים לגמרי והן ראויות לאכילה למי שאינו איסטניס, לֹא מַהְדְּרִינַן.

דעה החולקת על רב הונא: רַבִּי אַמֵּי אָמַר, אֲפִילּוּ אם ברחה בְּתוֹךְ שִׁבְעָה ימים לִישִׁיבָתָהּ, מַהְדְּרִינַן כדי שתמשיך לדגור כיון שראויות רק למי שדעתו יפה ואינו איסטניס.

מבררת הגמרא: בְּמַאי קָמִיפַּלְגִי רב הונא ורבי אמי, מַר – רב הונא סָבַר לְהֶפְסֵד מְרוּבֶּה חָשְׁשׁוּ ולכך כשמרדה לאחר שלשה ימים התירו להחזירה כדי שלא יפסדו הביצים לגמרי, אך לְהֶפְסֵד מוּעָט לֹא חָשְׁשׁוּ ולכך כשברחה תוך שלשה ימים לישיבתה, כיון שראויות הן להימכר בזול, לא התירו להחזירה, וּמַר – רבי אמי סָבַר לְהֶפְסֵד מוּעָט נַמִּי חָשְׁשׁוּ והתירו להחזירה.

שנינו במשנה: גּוֹרְפִין את הזבל מִתַּחַת רגלי הבהמה בארבעה עשר ובמועד מסלקין לצדדין.

תָּנוּ רַבָּנָן, הַזֶּבֶל שֶׁנמצא בֶּחָצֵר, מְסַלְּקִין אוֹתוֹ לַצְּדָדִין אבל אין מוציאים אותו לאשפה שבחוץ, והזבל שֶׁבָּרְפָת וכן הזבל שֶׁבֶּחָצֵר, מוֹצִיאִין אוֹתוֹ לְאַשְׁפָּה שבחוץ.

מקשה הגמרא: הָא גּוּפָא קַשְׁיָא, שבתחילה אָמְרַת שזֶּבֶל שֶׁבֶּחָצֵר מְסַלְּקִין אוֹתוֹ לַצְּדָדִין, וַהֲדַר תָּנֵי, זבל שֶׁבָּרְפָת וְשֶׁבֶּחָצֵר מוֹצִיאִין אוֹתוֹ לָאַשְׁפָּה, ואם כן יש סתירה בברייתא האם מותר להוציא זבל מחוץ לחצר או רק לסלקו לצדדים.

מתרצת הגמרא: אָמַר אַבַּיֵי, לֹא קַשְׁיָא, כָּאן – הדין שמותר לסלק לחוץ נאמר בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר, כָּאן – הדין שמותר לסלקו לצדדים נאמר בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד.

תירוץ נוסף: רָבָא אָמַר, הָא וְהָא – שני הדינים בברייתא נאמרו בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד ולכך נאמר ברישא שמותר רק לסלקו לצדדים.

המשך בעמוד קלז

וְהָכִי קָאָמַר בסיפא, **אִם** נֶעֱשָׂה **חָצֵר** כָּרֶפֶת – אם כל החצר נתלבלכה ואין מקום לסלק לצדדים, **מוֹצִיאִין** אוֹתוֹ **לָאַשְׁפָּה**.
שנינו במשנה: **מוֹלִיכִין** כֵּלִים לבית האומן **וּמְבִיאִין** מִבֵּית הָאוּמָּן אף על פי שאינם לצורך המועד.
הגמרא מביאה סתירה בין שתי משניות: **אָמַר רַב פָּפָּא**, בְּדִיק לָן **רָבָא** – רבא בדק אותנו אם נדע להשיב, והקשה, שבמשנתנו תָּנַן, **מוֹלִיכִין וּמְבִיאִין** כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד.
וּרְמִינְהוּ שבמועד קטן (יג.) תנן, **אֵין מְבִיאִין** כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן במועד מפני הטורח, **וְאִם** הוא **חוֹשֵׁשׁ** לָהֶן **שֶׁמָּא** יִגָּנְבוּ מבית האומן, **מְפַנֶּה** לְחָצֵר אַחֶרֶת הסמוכה לבית האומן אבל אסור לו לטרוח ולהביאם עד לביתו. נמצא שיש סתירה בין המשניות האם מותר להביא מבית האומן לביתו.
הסתירה מתורצת בהמשך דברי רב פפא: **וּמְשַׁנֵּינַן** – והשבנו לרבא **לֹא קַשְׁיָא, כָּאן** – במשנתנו ששנינו שמותר להביאם לביתו מדובר **בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר, כָּאן** – ששנינו שאסור להביאם לביתו, מדובר **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד** שלא הותרה הטירחה לטלטלן עד לביתו שרחוק מבית האומן, שלא לצורך המועד.
תירוץ נוסף: **וְאִיבָּעֵית אֵימָא, הָא וְהָא** – שתי המשניות עוסקות **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, וְלֹא קַשְׁיָא, כָּאן בְּמַאֲמִינוּ** – במשנה שאסרה להביאם לביתו מדובר שבעל הבית מאמין לאומן שלא ימכרם לאחר, **כָּאן בְּשֶׁאֵינוּ מַאֲמִינוּ** – במשנתנו שהתירה להביאם לביתו מדובר שלא מאמין לו וחושש שימכרם לאחר וכיון שיש חשש הפסד, מותר להביאם במועד.
ראיה לתירוץ השני: **וְהָתַנְיָא, מְבִיאִין** כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן בחולו של מועד. כְּגוֹן את **הַכַּד** מִבֵּית **הַכַּדָּר** [–אומן העושה כדים] וְאת **הַכּוֹס** מִבֵּית **הַזָּגָג** [–אומן העושה כלי זכוכית] שהם נצרכים למועד. **אֲבָל לֹא** מביאים את **הָאֻמָּר** מִבֵּית **הַצַּבָּע** שאינו לצורך המועד **וְלֹא** שאר **כֵּלִים** שאינם לצורך המועד מִבֵּית הָאוּמָּן. **וְאִם אֵין לוֹ** [לאומן] **מַה שֶּׁיֹּאכַל** במועד, בעל הבית **נוֹתֵן לוֹ** את **שְׂכָרוֹ וּמַנִּיחוֹ אֲצָלוֹ** – ומשאיר את הכלים אצל האומן ולא יטלם לביתו. **וְאִם** בעל הבית **אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ** וחושש להשאירם אצלו, **מַנִּיחַ בְּבֵית הַסָּמוּךְ לוֹ** [לאומן] אבל לא יטלם לביתו, **וְאִם חוֹשֵׁשׁ שֶׁמָּא יִגָּנְבוּ** משם, **מְבִיאָן בְּצִנְעָה בְּתוֹךְ** [–לתוך] **בֵּיתוֹ** כדי שלא יפסיד. ומוכח כמו התירוץ השני, שדין הבאת כלים מהאומן תלוי אם מאמינו.
הגמרא דוחה את התירוץ השני: **תָּרְצַת מְבִיאִין** – התירוץ השני אמנם תירץ את הסתירה בדין 'מביאים כלים מבית האומן' אבל הסתירה בדין 'מוֹלִיכִין כלים לבית האומן' **קַשְׁיָא, דְּקָתָנֵי** במועד קטן **'אֵין מְבִיאִין** כלים מבית האומן', **וְאִם** אסור להביא, יש ללמוד **דְּכָל שֶׁכֵּן דְּאֵין מוֹלִיכִין** מביתו לבית האומן ואילו משנתנו התירה להוליך. ובזה אי אפשר לתרץ 'כאן במאמינו וכאן בשאינו מאמינו' שהרי הכלים עדיין אצל בעל הבית.
מסיימת הגמרא: **אֶלָּא** על כרחך **מְהַוְורְתָא כִּדְשַׁנִּינַן מֵעִיקָּרָא** – צריך לומר כמו התירוץ הראשון.

משנה

אגב המשניות שלימדו איזה מלאכות הותרו בארבעה עשר, הובאה משנתנו על מנהגי אנשי ירושלים, שאחד מהם היה בענין זה.
שִׁשָּׁה דְּבָרִים עָשׂוּ – נהגו לעשות **אַנְשֵׁי יְרִיחוֹ, עַל שִׁשָּׁה** מהם **מִיחוּ** חכמים **בְּיָדָם וְעַל שִׁשָּׁה לֹא מִיחוּ** חכמים **בְּיָדָם.**
וְאֵלּוּ הֵן שלשת ההנהגות **שֶׁעָלֵיהֶם לֹא מִיחוּ בְּיָדָם**: א. שהיו **מַרְכִּיבִין** דְּקָלִים **כָּל הַיּוֹם** של ארבעה עשר בניסן. ב. **וְכוֹרְכִין אֶת שַׂמַּע**. ג. **וְקוֹצְרִין וְנוֹדְשִׁין** – עושים ערימה מהתבואה החדשה שנקצרה **לִפְנֵי** שהקריבו את קרבן **הָעוֹמֶר**.
וְאֵלּוּ שלשת ההנהגות **שֶׁעָלֵיהֶם מִיחוּ בְּיָדָם** חכמים: א. **מַתִּירִין נַמְוִיוֹת** – הורו היתר בענפים שגדלו בעצי חרוב ושקמה **שֶׁל הֶקְדֵּשׁ** – שאבותיהם הקדישו עצי חרוב ושקמה בלא ענפים, והם נהנו מהענפים שגדלו לאחר מכן.